

ОЗНАКИ ПРОЯВУ ПЕРСПЕКТИВ БАНКРУТСТВА ЗА ПОКАЗНИКАМИ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В ЕКОНОМІЧНОМУ АНАЛІЗІ

В статті розглянуто сутність банкрутства як на нормативно-законодавчому рівні, так і у сучасних дослідженнях науковців. Визначено основні особливості даного поняття, його ознаки та характеристики. Визначено напрями використання фінансових показників що використовуються банківськими установами у вітчизняній та зарубіжній практиці. Розкрито напрями та ознаки прояву перспектив банкрутства, за показниками фінансової звітності, відповідно до потреб економічного аналізу.

Ключові слова: платоспроможність, фінансова стійкість, ліквідність підприємства, кредитоспроможність, ймовірність банкрутства, фінансові коефіцієнти.

RZAYEVA T. G., BONDAR O. V.

Khmelnitsky National University

MANIFESTATIONSIGNS OF BANKRUPTCY PROSPECTS ACCORDING TO THE INDICATORS OF THE FINANCIAL STATEMENTS IN THE ECONOMIC ANALYSIS

The article considers the essence of bankruptcy as to a legislative level and in modern research scientists. Defined the main features on this concept, its attributes and characteristics. Defined the directions of use of financial indicators used in the domestic banking institutions. The research is aimed at minimizing credit risks and improving the quality of the loan portfolio of banking institutions. Defined finance ratios what are used to analyze the financial condition of subjects of small and medium businesses for the implementation of microcredit. Investigated foreign experience in practice of using financial indicators to assess the creditworthiness of customers of banking institutions. Proposed to use indicators of liquidity, financial stability, solvency, indicators profitability and turnover. Defined directions and signs manifestations prospects of bankruptcy, on the indicators of the financial statements, in accordance with the needs of economic analysis.

Keywords: solvency, financial stability, the liquidity of the company, creditworthiness, the probability of bankruptcy, financial ratios.

Вступ. За сучасних умов господарювання, значна частина вітчизняних підприємств знаходяться у кризовому стані. Нестабільна ситуація в економіці країни, чимале скорочення попиту на продукцію, зниження купівельної спроможності населення, висока собівартість продукції, неплатоспроможність підприємств, недотримання розрахунково-платіжної дисципліни є підставою формування фінансової кризи більшості вітчизняних підприємств. За умов нестабільної економіки є важливим оперативне діагностування ймовірності банкрутства. Проблеми своєчасного виявлення та діагностування ймовірності банкрутства є актуальними за умов стрімкого розвитку багатьох галузей виробництва та виникнення гострої загрози ймовірності банкрутства та оперативної потреби його запобігання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема прогнозування банкрутства підприємств та оцінки його наслідків приділяється значна увага як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. Методики оцінки ймовірності банкрутства та критерії його прогнозування і діагностики досліджували такі провідні вчені, як Е.Альтман, У. Бівер, І. Романе, Р. Лис, Г. Спрингейт, А. Таффлер та ін. Відповідно сучасній науці відомі та широко використовуються такі зарубіжні моделі: Альтмана, Спрингейта, Фулмера, Таффлера і Тішоу, Ліса, Конана і Гольдера та ін.

Серед вітчизняних вчених, які досліджували питання оцінки ймовірності банкрутства доцільно відзначити праці Бланка І., Залигіна К., Лігоненко Л., Манойленко О., Ситник Л. та ін. Окремі проблеми вирішення неплатоспроможності, шляхом виходу з фінансової кризи, а також способи і методи її подолання на рівні підприємств, вивчали Герасимчук В., Ткаченко О., Котел К., Шаповал В. та ін.

Серед сучасних досліджень щодо оцінки ймовірності банкрутства з урахуванням міжнародного досвіду відомі розробки Андрушко О., Горбачевської М., Базилінської О., Дмитрієва Н., Іваненко О., Колосової А., Короткова Е., Подольської В., Романів Р., Рясних Є., Шапурової О., Шморгун Н., Яріш О. та ін.

Ускладнення функціонування значної частини підприємств, зростання їх неплатоспроможності, обумовлюють доцільність обговорення широкого кола питань щодо оцінки та діагностики перспектив банкрутства. Одночасно виникає ряд дискусійних питань щодо обґрунтування ознак банкрутства, шляхів подолання його наслідків тощо. Відповідно до потреб економічного аналізу гостро встала потреба обґрунтування основних ознак та характеристик банкрутства, які можуть слугувати його індикаторами та сприяти оперативному процесу контролю й діагностики ймовірності банкрутства.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розуміння перспектив банкрутства, стану його нормативно-законодавчого попередження та обґрунтування основних ознак і характеристик його прояву. Мета статті може бути досягнута шляхом виконання наступних завдань:

– дослідження існуючих визначень поняття банкрутства відповідно до вітчизняного законодавства та окреслення його характеристик;

– вивчення сучасних теоретичних підходів до розуміння поняття банкрутства та обґрунтування його ознак:

– окреслення основних індикаторів прояву ознак банкрутства за показниками фінансової звітності.

Методи, що застосовані при проведенні дослідження: систематизації та історичного узагальнення – при дослідженні й опрацюванні теоретичних підходів до розуміння ймовірності банкрутства як на нормативно-законодавчому, так і на теоретичному рівні; аналізу і синтезу – при дослідженні розуміння банкрутства та окреслення основних його характеристик; порівняння та узагальнення – при визначенні та узагальненні основних індикаторів оцінки неплатоспроможності підприємства та прояву ознак банкрутства.

Основна частина. Криза неплатежів та неспроможність підприємств виконувати свої боргові зобов'язання обумовлюють провідні негативні тенденції щодо динаміки фінансових результатів і фінансового стану підприємств, що в кінцевому рахунку з одного боку формує стан активів та пасивів підприємства, а з іншого залежить від нього. На сьогодні виникає гостра потреба дослідження, вивчення та оцінки факторів, що зумовлюють стан банкрутства господарюючих суб'єктів та призводить до їх фінансової кризи. Стан банкрутства підприємства – це стан при якому підприємство є неспроможним виконувати свої боргові зобов'язання, внаслідок порушення обсягів та структури його активів та джерел їх формування [12, с.88].

Згідно з Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (ст.1) від 14.05.1992 № 2343-ХІІ банкрутство є визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [1].

Банкрутство є поширеним явищем за умов сучасних ринкових відносин і може виникнути на будь-якому з етапів життєвого циклу функціонування суб'єкта господарювання.

Базілінська О.Я. [5] виділяє наступні види банкрутства: 1) необережне банкрутство є результатом неефективної роботи підприємств; 2) приховане банкрутство виникає у випадку навмисного приховування факту стійкої фінансової неспроможності підприємства та пов'язаного з цим подання недостовірної інформації кредиторам, державним органам, іншим зацікавленим особам; 3) умисне банкрутство – це свідоме доведення підприємства до стійкої фінансової неспроможності; 4) фіктивне банкрутство – результат свідомого поширення підприємством інформації щодо своєї фінансової неспроможності, щоб ухилитися від сплати зобов'язань [5, с.200].

Ситуація банкрутства підприємств є типовою для економіки не лише країн, що розвиваються, а й будь-якої з розвинутих країн світу. Україна не є виключенням. Щоб уникнути банкрутства господарюючих суб'єктів або мінімізувати його негативний вплив як на економіку підприємства, так і на економіку галузі доцільно здійснювати постійний контроль рівня платоспроможності на всіх рівнях господарювання і мати відповідний рівень нормативно-законодавчого регулювання стану неплатоспроможності. Банкрутство є одним з поширених елементів ринкової економіки і виступає механізмом контролю та діагностики стану суб'єкта господарювання. Виникає об'єктивна необхідність дослідження перспектив ймовірності банкрутства як на законодавчому рівні, так і у дослідженнях науковців. Розглянемо розуміння поняття банкрутства у діючих нормативних актах і визначимо основні його характеристики згідно до чинного законодавства. Окремі визначення банкрутства, що представлено у діючому законодавстві подані у табл. 1.

Поняття банкрутства характеризується різними його видами і відповідно має певні характеристики. Так відповідно до діючого законодавства (див. табл. 1) є важливим виокремити такі характеристики банкрутства:

– неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою встановлених процедур (санації, мирової угоди та ін.);

– визнана судовими органами неплатоспроможність та доцільність застосування ліквідаційних процедур, відповідно до чинного законодавства;

– неспроможність підприємства, у встановлений термін, погасити грошові вимоги кредиторів;

– нездатність суб'єкта господарювання своєчасно розрахуватись за своїми борговими зобов'язаннями (кредити банку, платежі до бюджету та ін.).

Неплатоспроможність підприємства залежить від його фінансового стану. Саме характеристики фінансового стану підприємства такі як: рівень його ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості є запорукою рівня платоспроможності суб'єкта господарювання. Погіршення фінансового стану значної частини підприємств потребує оперативного реагування на негативну динаміку їх характеристик та своєчасного попередження перспектив банкрутства. Є важливим дослідити сучасні теоретичні підходи щодо розуміння ймовірності банкрутства, що представлені сучасною теоретичною думкою (див. табл. 2).

Відповідно до інформації таблиці доцільно виділити такі основні характеристики стану банкрутства та перспектив його прояву:

– встановлена господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність;

документально підтверджена нездатність суб'єкта господарювання заплатити за своїми зобов'язаннями;

- нездатність фінансувати основну поточну діяльність у зв'язку з відсутністю коштів;
- неспроможність, у встановлений термін, суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити вимоги кредиторів і заплатити за своїми зобов'язаннями;
- неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності, у встановлений термін виконати зобов'язання перед бюджетом;
- недостатність ліквідних активів господарюючого суб'єкта та погіршення їх структури у розрізі груп активів за ступенем їх ліквідності.

Таблиця 1

Визначення поняття банкрутства відповідно до вітчизняного законодавства

Джерело інформації (нормативно-законодавчий акт)	Визначення поняття
Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (<u>Абзац четвертий частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1258-VII від 13.05.2014</u>) [1]	визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедур санації та мирової угоди і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Законом, грошові вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури
Господарський Кодекс України (<u>Частина третя статті 209 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2424-IV від 04.02.2005</u>) [2]	нездатність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше як через застосування визначеної судом ліквідаційної процедури
Методичні рекомендації НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України "Про банкрутство" (п. 2, від 21.07.1994 р. № 23012/105 [3])	неспроможність юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності у встановлений строк задовольнити вимоги кредиторів, повернути кредити банку та забезпечити обов'язкові платежі до бюджету
Методичні рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств (розд. 2) 28.07.2006 [4]	неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями

Таблиця 2

Сучасні визначення та розуміння поняття «банкрутство» у науковій літературі

Автор, джерело інформації	Визначення поняття
Яблонська А.С. [10]	одна із юридичних підстав ліквідації підприємства, яка виявляється у неспроможності суб'єкта підприємницької діяльності задовольнити у встановлений для цього термін пред'явлені йому кредиторами вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом
Терещенко О.О. [7, ст. 399]	пов'язана з недостатністю активів у ліквідній формі неспроможність юридичної особи задовольнити в установлений для цього строк заявлені до неї з боку кредиторів вимоги і виконати зобов'язання перед бюджетом
Пепа Т. В. [6, ст. 10]	відмова громадянина або фірми сплачувати за власними борговими зобов'язаннями через брак коштів
Шморгун Н.П. [9, ст.88]	документально підтверджена нездатність суб'єкта господарювання заплатити за своїми зобов'язаннями і фінансувати основну поточну діяльність у зв'язку з відсутністю коштів
Базилінська О.Я. [5, ст. 200]	неспроможність підприємства платити за своїми борговими зобов'язаннями та виконувати зобов'язання перед бюджетом
Філімоненков О.С. [8, ст. 307]	встановлена господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів він здатний лише через застосування ліквідаційної процедури

За даними інформації табл. 2 доцільно зауважити, що всі визначення базуються на існуючій нормативно-законодавчій базі, що є цілком логічним та вірним. Але при тому важливо зауважити, що сучасні підходи є дещо узагальненими, окремі визначення дублюються, поодинокі визначення є такими, які не враховують певних особливостей функціонування підприємств.

Дослідження фінансових показників, на прикладі Керівництва по кредитним процедурам Приват Банку (є внутрішнім нормативним документом), дали змогу автору виділити напрями їх використання та основні показники, що використовуються в банківській установі [12, с.37]. Напрями використання фінансових показників та основні показники, що використовуються з метою підвищення якості кредитного

портфелю та мінімізації кредитних ризиків представлено у табл. 3.

Основними напрямками, що формують фінансові коефіцієнти, які використовуються банківськими установами є наступні:

– аналіз фінансового стану для здійснення мікrokредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу;

- оцінка якості кредитування;
- мінімізація кредитних ризиків.

Наступним аспектом дослідження є вивчення системи показників, що використовуються банківськими установами відповідно до основних принципів кредитування. Розглянемо основні напрями використання фінансових показників, що використовує Національний банк України, відповідно до Положення НБУ № 279 та інших документів та інструкцій (лист НБУ від 19.04.2013 р. № 40-517/1887/4797).

Таблиця 3

Показники та напрями їх використання на прикладі Керівництва по кредитним процедурам ПриватБанку

Напрямок використання фінансових показників	Показники
на мінімізацію кредитних ризиків та підвищення якості кредитного портфеля Банку (аналіз фінансового стану позичальника)	величина та структура активів та пасивів; джерела фінансування активів; показники прибутковості; ліквідності, платоспроможності, фінансової незалежності; сума власних оборотних коштів, коефіцієнт маневреності, прибутковість продажу та ін.
для здійснення мікrokредитування фінансово-економічний аналіз (аналіз фінансового стану суб'єкта малого та середнього бізнесу)	коефіцієнти загальної та абсолютної ліквідності; доля власного капіталу в активах; коефіцієнт маневреності; показники оборотності оборотного капіталу, дебіторської та кредиторської заборгованості; показник співвідношення між сумою оборотних коштів та сумою кредиту та співвідношення між сумою власного капіталу та сумою кредиту та ін.

Основні показники, що використовуються в практичній діяльності НБУ, групуються за такими напрямками:

- оцінка фінансового стану позичальника (Положення НБУ № 279);
- оцінка фінансового стану боржника-юрособи (лист НБУ від 19.04.2013 р. № 40-517/1887/4797).

Основні показники, що використовуються у вітчизняній практиці за вказаними напрямками, відповідно до діючих документів представлено у табл. 3.

Таблиця 3

Вітчизняний досвід оцінки кредитоспроможності клієнтів НБУ

Напрямок використання фінансових показників	Показники
фінансовий стан позичальника (Положення НБУ №279)	платоспроможність, фінансова стійкість, склад і динаміка дебіторської та кредиторської заборгованості, обсяг реалізації, прибутки та збитки (у динаміці), рентабельність (у динаміці) та ін..
оцінки фінансового стану боржника-юрособи (листа НБУ від 19.04.2013 р. № 40-517/1887/4797)	коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня); проміжний коефіцієнт покриття; коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом; показники рентабельності та оборотності: рентабельність власного капіталу, рентабельність продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності; рентабельність продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності; рентабельність активів за чистим прибутком; коефіцієнт оборотності оборотних активів; коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності

З метою аналізу фінансового стану позичальника та оцінки кредитоспроможності клієнтів є доцільним дослідити зарубіжний досвід на прикладі США та Франції. Міжнародний досвід використання показників оцінки кредитоспроможності представлено у табл. 4 [12, с.37-38].

Ситуація що склалася, з урахуванням трансформаційних процесів щодо наближення фінансової звітності до Міжнародних стандартів, суттєво обмежує та звужує можливість аналізу фінансового стану підприємства та оцінки ймовірності його банкрутства. Важливо зауважити, що загальна кількість показників оцінки фінансового стану суттєво скорочена, значно зменшено кількість коефіцієнтів, що формуються за

даними балансу підприємства, які саме оцінюють стан його активів й пасивів підприємства, а також ймовірність настання банкрутства.

Таблиця 4

Зарубіжний досвід оцінки кредитоспроможності клієнтів

Країна	Показники
США	коефіцієнт ліквідності, коефіцієнт покриття, коефіцієнт залучень, показники оборотності капіталу, прибутковість основної діяльності та ін.
Франція	імобілізація активів, використання обігових коштів, грошові потоки, співвідношення результатів фінансової діяльності та складових капіталу та фінансових зобов'язань та ін.

Методики оцінки ймовірності банкрутства та критерії його прогнозування і діагностики досліджували такі провідні вчені, як Е. Альтман, Р. Лис, Г. Спрингейт, А. Таффлер та ін. Серед сучасних досліджень щодо оцінки ймовірності банкрутства з урахуванням міжнародного досвіду, оцінки його переваг та недоліків відомі розробки Андрушко О.Б., Горбачевської М.Р., Базилінської О.Я., Іваненко О.В., Подольської В.О., Романів Р., Рясних Є.Г. Шапурової О.О., Шморгун Н.П., Яріш О.В. та ін. [11, с.216].

Найпоширенішими є наступні моделі щодо оцінки ймовірності банкрутства: модель Спрінгейта; двофакторна, п'ятифакторна та семифакторна моделі Альтмана; модель Сайфуліна-Кадикова; показник платоспроможності Ж. Конана і М. Гольдера; а також моделі Д. Дюрана, У. Бівера, О. Терещенка. Для українських підприємств модель О. Терещенка найкраще підходить для аналізу ймовірності банкрутства. Вона найоптимальніше враховує галузеві особливості України та відображає фінансовий стан суб'єкта господарювання. На українських підприємствах може застосовуватися модель Е. Альтмана, Сайфуліна-Кадикова, та можуть використовуватись коефіцієнти У. Бівера. В українській практиці широко використовуються такі моделі: модифікована модель Е. Альтмана, Іркутська R-модель, рейтингове число Р. Сайфуліна і Г. Кадикова, комплексний коефіцієнт О. Зайцевої, універсальна дискримінаційна модель О.О. Терещенка [11, с.216].

Оскільки банкрутство є неспроможність підприємства, яка може бути визначена за показниками балансу підприємства (Звіту про фінансовий стан), ми вважаємо за потрібне виділити наступні ознаки його прояву на рівні господарюючого суб'єкта [12, с.97-98]:

- нестійка тенденція (різка негативна) характеристик фінансової стійкості;
- погіршення якості виконання розрахункової дисципліни;
- зниження рівня ліквідності та платоспроможності;
- мінлива (негативна) тенденція показників оборотності активів;
- нестійка тенденція (різка негативна) фінансових результатів;
- зниження рівня фінансової безпеки підприємства;
- зниження ефективності та результативності діяльності підприємства;
- зниження рівня конкурентоспроможності підприємства та ін.

Відповідно до вказаних ознак та напрямів прояву перспектив банкрутства за показниками фінансової звітності доцільно визначити наступні:

- недотримання нормативних значень та бажаних тенденцій показників ліквідності підприємства;
- недодержання базових (нормативних) значень показників фінансової стійкості;
- негативна інтенсивність динаміки фінансових коефіцієнтів;
- негативна динаміка характеристик балансової напруги підприємства;
- недотримання пропорцій успішності за інформацією балансу підприємства;
- недотримання взаємозв'язку та взаємозалежності темпів зростання показників-характеристик балансової напруги та операційної безпеки та ін.

Висновки. Дослідження показників (фінансових коефіцієнтів), у розрізі моделей, що використовуються у вітчизняній та зарубіжній практиці оцінки ймовірності банкрутства, дало змогу зазначити, що практично у кожній із моделей, використовуються наступні показники: дохід (виручка) від реалізації, чистий прибуток (збиток), запозичений капітал (зобов'язання), власний капітал, активи, витрати та ін. Використання зазначених показників обумовлює формування напрямів аналітичних ознак оцінки перспектив ймовірності банкрутства. Зазначений підхід, що формується за ознаками оцінки ймовірності банкрутства, дасть змогу здійснювати оперативний контроль оцінки платоспроможності суб'єктів господарювання, стану фінансової стійкості, оцінки кредитоспроможності клієнтів, аналізу фінансового стану суб'єктів малого та середнього бізнесу. Аналіз ознак ймовірності банкрутства, за показниками фінансової звітності, відповідно до потреб економічного аналізу, дасть змогу підвищити якість управлінських рішень, їх оперативність та обґрунтованість відповідно до відновлення платоспроможності та мінімізації загроз її втрати.

Література

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : закон України №

- 2343-ХІІ від 14 травня 1992 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
2. Господарський Кодекс України № 436 ІV від 16 січня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paran1453#n1453>
3. Методичні рекомендації Національного банку України щодо застосування комерційними банками Закону України "Про банкрутство" від 21.07.1994 р. № 23012/105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_105500-94
4. Методичні рекомендації Центральної спілки споживчих товариств України з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств 28.07.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/big/text892/pg1.htm>
5. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. / О.Я. Базилінська. – К. : ЦУЛ, 2009. – 328 с.
6. Пепа Т.В. Управління фінансовою санацією підприємств : навч. посіб. / Т.В. Пепа, В.О. Федорова. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 440 с.
7. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. / О.О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2004. – 412 с.
8. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О.С. Філімоненков. – 2-е вид., переробл. і доп. – К. : МАУП, 2004. – 328 с.
9. Шморгун Н.П. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Н.П. Шморгун, І.В. Головка. – К. : ЦНЛ, 2006. – 528 с.
10. Яблонська А.С. Діяльність арбітражних керуючих: нормативне врегулювання та необхідність законодавчого вдосконалення [Електронний ресурс] / А.С. Яблонська. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/4793>.
11. Рзаєва Т.Г. Аналітичне обґрунтування напрямів дослідження економічної безпеки підприємств : монографія / Т.Г. Рзаєва, Г.І. Рзаєв, П.П. Антонюк. – Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня РУТА», 2016. – 240 с.
12. Рзаєв Г.І. Фінансова звітність підприємств: аналітичні можливості та перспективи використання : монографія / Г.І. Рзаєв. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори – 2006», 2015. – 224 с.

Надійшла 12.05.2017; рецензент: д. е. н. Ведерніков В. Д.